

УДК 373.5.091.31:821.161.2.09

**ПРОБЛЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ  
З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В НАУКОВО-МЕТОДИЧНІЙ СПАДЩИНІ  
Т. Ф. ТА Ф. Ф. БУГАЙКІВ**

**Петрович О. Б.**

*У статті розглянуто основні теоретичні положення та практичні рекомендації відомих українських учених-методистів Т. Ф. та Ф. Ф. Бугайків з питань організації та проведення позакласної роботи з української літератури з метою розвитку літературно-творчих здібностей учнів та стимулювання їхньої власної творчості.*

*Ключові слова:* Т. Ф. та Ф. Ф. Бугайки, літературна освіта, позакласна робота, літературно-творчі здібності учнів, форми позакласної роботи.

*В статье рассмотрены основные теоретические положения и практические рекомендации известных украинских ученых-методистов Т. Ф. и Ф. Ф. Бугайко по вопросам организации и проведения внеклассной работы по украинской литературе с целью развития литературно-творческих способностей учащихся и стимулирования их собственного творчества.*

*Ключевые слова:* Т. Ф. и Ф. Ф. Бугайко, литературное образование, внеклассная работа, литературно-творческие способности учащихся, формы внеклассной работы.

*The article deals with the basic theoretical principles and practical recommendations of the famous Ukrainian methodologists Tetiana and Fedir Buhaiko on organization and conducting the extracurricular activities at Ukrainian literature to develop the students' literary creativity and stimulate their own creativity. The scientific and methodological principles of extracurricular activities of Ukrainian literature in researchers' scientific reception and its implementation in close connection with the class work and after-school educational activities are described; the need for thoughtful previous training of Ukrainian language and literature teacher for effective management of this process is identified. The most effective forms of extracurricular activities for the development of students' creative thinking and literary creative abilities are determined. They are: literary clubs, readers' conferences, literary debates, literary and thematic evenings, publication of school literary newspapers, leaflets, almanacs, journals, making the literary exhibitions, visits to the cinema and theater, various excursions, collection of local historical and literary material and so on. Specificity of running the school literary club (its plan, structure, content, number of members, principles of action) in Tetiana and Fedir Buhaiko's works is analyzed. The voluntariness of the literary club organization and implementation of such important functions as stimulating the students' individual creativity is stressed.*

*Key words:* Tetiana and Fedir Buhaiko, literary education, extracurricular activity, students' literary and creative abilities, forms of extracurricular activities.

---

Проблема організації позакласної роботи учнів у системі шкільної літературної освіти посідає вагомe місце в методичних працях Т. Ф. і Ф. Ф. Бугайків. У них магістральною лінією проходить твердження: саме під час таких заходів найбільш виразно виявляються творчі здібності дітей, їх індивідуальні нахили й смаки, які треба обережно й дбайливо розвивати [3, с. 356].

Оцінка значення та впливу науково-методичної спадщини Т. Ф. і Ф. Ф. Бугайків на вирішення низки проблемних аспектів літературної освіти знайшло відображення в окремих дослідженнях вітчизняних науковців (А. О. Вітченка, А. Ю. Вітченко, О. В. Галушко, О. А. Гальонки, Н. М. Голуб, Н. В. Грони, Н. М. Логвіненко, Т. П. Матюшкіної, С. Р. Молочко, Л. І. Проценко, Н. В. Романишиної, В. П. Стеценка, В. Є. Храбрової, В. І. Шуляра, Т. О. Яценко та ін.). Проте досі не було спеціальної студії, де б оцінювались основні вектори організації позакласної роботи в науково-методичній спадщині цих вчених. Такий стан детермінував **мету нашої статті**: розкрити погляди

Т. Ф. і Ф. Ф. Бугайків на проектування позакласної роботи в контексті шкільної літературної освіти.

У навчально-методичному посібнику Т. Ф. і Ф. Ф. Бугайків *"Українська література в середній школі: курс методики"* усебічно проаналізовано проблеми організації позакласного читання (від знайомства з учнями до рекомендацій щодо керівництва такою діяльністю: наголошено на необхідності його обліку, обов'язковості рекомендації книг для школярів, описано найбільш уживані прийоми та форми роботи). Науковці звертають увагу на широке різноманіття організаційних форм та методів позакласної діяльності, їхню здатність "задовольнити літературні потреби учнів різного віку і різних інтересів, індивідуально підійти до кожного учня, організувавши його читання так, щоб зацікавити його, виховати в нього любов до літератури" [3, с. 356]. Т. Ф. і Ф. Ф. Бугайки підкреслюють, що якісне вивчення української літератури не може бути реалізоване тільки на уроках, відтак виникає необхідність у продовженні освітньо-виховної діяльності в позаурочний час. Тетяна Федорівна та Федір Федорович настійливо наголошують, що **"класні літературні заняття доповнюються позакласною й позашкільною роботою, яка становить з ними єдину систему літературної освіти і проводиться за чітко наміченим планом"** [3, с. 356].

Т. Ф. і Ф. Ф. Бугайки вважають корисними окремі методичні вказівки Острогорського, зокрема про виразне читання й вивчення напам'ять художніх текстів, про організацію позакласного читання учнів тощо [3, с. 26]. Ключову роль у літературному розвитку школярів науковці залишали за методом творчого читання, ефективність застосування якого пов'язували з продуманим поєднанням різних прийомів, видів і форм організації читацької діяльності, а саме "усне малювання", створення кіносценаріїв і окремих кінокадрів, режисерські коментарі до сцен, епізодів, картин тощо [1, с. 50]. Під час такої діяльності учні "оволодівають усним і писемним мовленням, вчатьсЯ читати виразно, набувають необхідних навичок роботи з друкованим текстом: уміння зробити виписки, скласти план, тези, конспект, написати реферат, використавши одне або декілька джерел" [2, с. 8].

Тетяна Федорівна та Федір Федорович переконані, що лише в позакласній роботі можна показати школярам **прийоми декламаційного аналізу** – "попередньої намітки способів виразного читання конкретного твору" [3, с. 69]. Учені-методисти вказують на такі його переваги: допомагає учням глибше усвідомити зміст твору і продумати, як краще розкрити цей зміст засобами виразного читання; готовий запис служить школяреві для вправ, для самостійної підготовки до виразного читання твору [3, с. 69].

Дослідники рекомендують застосовувати індивідуальне виразне читання та за ролями як на уроках, так і в позакласній роботі, а колективне (хорове) – лише на гурткових заняттях, оскільки такий вид потребує складних вправ, тривалого розучування окремих частин твору. Проте науковці застерігають, що всі ці прийоми мають на меті **"виховувати не актора-декламатора, а тільки свідомого читача, людину з високими естетичними смаками"** [3, с. 68].

Методисти розглядають інтерес до літературно-художньої творчості як складний процес формування вміннь мислити художніми образами, писати власні літературно-художні твори різних жанрів, а також розвивати літературно-критичне мислення. Нам імпонує характеристика літературно-творчих здібностей учнів Т. Ф. і Ф. Ф. Бугайками, які стверджували, що їм притаманні такі специфічно читацькі якості: відтворювальна уява, спостережливість, емоційна пам'ять, відчуття образного слова, уміння сприймати ідею літературного твору, якою вона виражена в образах [1, с. 49].

Досліджуючи форми позакласної роботи, науковцями виокремлено найефективніші для розвитку творчого мислення та літературно-творчих здібностей школярів: **літературні гуртки, читацькі конференції, літературні диспути, літературні й тематичні вечори, видання шкільних літературних газет, листків, альманахів, журналів, підготовка літературних виставок, відвідування кіно й театру, різноманітні екскурсії, збирання місцевого історико-літературного матеріалу** тощо.

Як слушно підмітили Т. Ф. і Ф. Ф. Бугайки, для коректної організації **позакласного читання** учнів учителям слід знати їх літературні запити, вивчити рівень їх

начитаності, врахувати індивідуальні особливості кожного з них. На думку дослідників, усім школярам корисно вести **щоденник читача**, де вказуватиметься дата читання, автор, назва та короткий зміст книги, думки, викликані читанням, цитати тощо [3, с. 356–357]. Науковці переконані, що саме читацькі щоденники дають учителю-словеснику матеріал для висновків про те, як сприймається молоддю той чи інший літературний твір, про те, як іде розвиток учня, як формується його світогляд [3, с. 358–359].

Т. Ф. і Ф. Ф. Бугайки ґрунтовно описують організацію роботи **літературного гуртка**. Учені-методисти акцентують увагу на тому, що "творчість учнів повинна посідати значне місце в роботі літературного гуртка" [3, с. 365]. Дослідники наголошують на доцільності підготовки школярами у форматі гурткової діяльності прилюдних виступів, доповідей, індивідуальних і хорових декламацій на шкільній сцені, інсценізування, спектаклів тощо. При цьому вони застерігають учителів-словесників від недооцінювання складності проведення цієї роботи, що "вимагає ретельної праці над виразним читанням окремих творів, над дбайливим шліфуванням вимови, тону, загальної манери говорити" [3, с. 69]. Аналізуючи специфіку роботи шкільного літературного гуртка (план, структура, зміст, кількісний склад, принципи діяльності), Т. Ф. і Ф. Ф. Бугайки наголошують на **добровільності** його організації та реалізації важливої функції гуртка – "стимулювання власної творчості учнів" [3, с. 368]. Учені-методисти радять ставитися до творчості школярів з обережністю: відзначати позитивні сторони, але уникати захвалювання, натомість заохочувати до наполегливої праці над собою.

Дослідники називають найбільш поширені форми організації роботи в літературному гуртку: **голосне читання твору, художня розповідь і читання уривків, повідомлення учнів про прочитані ними книги, складання заміток для газет, анотації та рецензування, доповіді школярів, бесіди й лекції вчителя, виготовлення різного роду таблиць, плакатів, монтажів на літературні теми, літературні ігри**. Актуальними й нині є запропоновані ними такі літературні ігри, як визначити автора поетичних рядків чи літературного героя за цитатною характеристикою, гра "На одну букву", "Угадування героя", "Література й музика", "Прислів'я і загадки".

Зважаючи на велике виховне значення прислів'їв, на їх роль у розвитку мислення й мови учнів, їхньої ініціативності та винахідливості, Тетяна Федорівна та Федір Федорович радять учителям-словесникам організувати роботу над прислів'ями й у процесі позакласних занять. Це може бути **"добір прислів'їв на певну тему, оповідання за ними, ілюстрування їх малюнками, оформлення спеціального альбому, конкурс на кращого знавця прислів'їв, вправи в самостійному складанні коротких висловів на зразок прислів'їв** тощо" [1, с. 113].

Т. Ф. і Ф. Ф. Бугайки детально описують методіку організації та проведення **читацьких конференцій**, їх мету, особливості вибору теми, підготовку учнів за основними питаннями, оформлення оголошення про запланований захід і самого місця проведення тощо. Учені-методисти зауважують, що неможливо об'єднати школярів середньої та старшої ланок однією темою обговорення через відмінність запитів та інтересів, тому пропонують організувати окремі конференції [3, с. 362].

Ще однією дієвою формою позакласної роботи з літератури дослідники вважають **літературні диспути**, які "є ефективним засобом популяризації книги" [3, с. 364]. Т. Ф. і Ф. Ф. Бугайки вбачають призначення диспутів у збудженні інтересу школярів до твору, активізації учнівської аудиторії, вихованні в них уміння виступати привселюдно, висловлювати свої думки й доводити їх [3, с. 365].

Тетяна Федорівна та Федір Федорович детально характеризують **літературні вечори** й формулюють вимоги до них: "корисно поєднувати доповіді учнів з декламацією, виконанням п'єс (або драматизацією уривків), з танцями, музикою і співами" [3, с. 374]. Учені-методисти наголошують на необхідності добирати увесь матеріал (музично-вокальний і хореографічний у тому числі) до теми вечора, а не як музичний антракт. Т. Ф. і Ф. Ф. Бугайки виділяють теми літературних вечорів, присвячених як творчості одного письменника, так і окремому творові. На думку дослідників, до дня проведення тематичного вечора слід підготувати спеціальний випуск літературної газети, організувати виставку, урочисто оформити залу для заходу, а до самої програми ввести різноманітні літературні ігри.

Таким чином, можемо зробити **висновок**, що Т. Ф. і Ф. Ф. Бугайки увиразнили науково-методичні засади організації позакласної роботи з української літератури та її здійснення в нерозривному зв'язку з урочною та позашкільною навчальною діяльністю, обґрунтували необхідність вдумливої попередньої підготовки учителя-словесника для ефективного педагогічного керування цим процесом. Дослідниками схарактеризовано форми проведення позакласної роботи з української літератури, що пробуджують цікавість до художньої книжки, сприяють повноцінному всебічному розвитку учнів, формуванню їхньої творчої активності й самостійності, літературно-творчих здібностей та обдарувань у системі шкільної літературної освіти. Адже, за словами учених-методистів, "там, де добре організовані позакласні літературні заняття, не скаржаться на зниження інтересу учнів до літератури" [1, с. 48–49].

#### **Література**

1. Бугайко Т. Ф. Навчання і виховання засобами літератури / Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко. – К. : Рад. школа, 1973. – 176 с.
2. Бугайко Т. Ф. О взаимосвязи в преподавании русской и украинской литературы в школах СССР / Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко. – К. : Рад. школа, 1968. – 54 с.
3. Бугайко Т. Ф. Українська література в середній школі : курс методики / Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко. – К. : Рад. школа, 1962. – 392 с.